

Explanatio sancti Thome

baptizat. **Quia** in istis quattuor modis baptizati estis christi induistis. **Ubi** sciendum est quod qui induit aliquid veste pregitur ac contegitur ea. et apparet sub colore vestis colore proprio occultato. Eodem modo et qui induit christum pregitur et contegitur a christo iesu contra impugnatores et estus et in eo nihil aliud apparet nisi quod christi sunt. **Ro. 13.** Induit dominum iesum christum. Et sicut lignum accensum induitur igne et participat eius virtute: ita et qui christi virtutes accipit induit christum. **Luc. vi.** Sedete in ciuitate donec induamini virtute etc. **Quod** in illis locis habet qui interius christi virtute informantur. **Ephe. 4.** Induite nouum hominem qui secundum finem etc. **Et nota** quod christum aliqui induunt exterius per bonam conuersationem: et interius per spiritus renouationem et secundum finem utrumque per sanctitatis configurationem ut tangit in glosa. **Expositione** autem in manifestationis ponit cum dicit. **Non est iudeus** etc. **Quasi** dicat versus dixit quod quicquid in christo iesu etc. quia nihil potest esse in hominibus quod faciat exceptionem a sacramento fidei christi et baptismi. **Et** ponit tres differentias hominum ostendens quod per eas nullus excipitur a fide christi. **Prima** differentia est quantum ad ritum cum dicit. **Non est iudeus neque grecus**. **Quasi** dicat. **Ex quo** in christo iesu baptizatus est. non est differentia quod propter hoc sit indignior in fide ex quocumque ritu ad eam venerit sine ex ritu iudaico sine greco. **Ro. 3.** An iudeorum deus tibi? **Honore** et gentium? **Immo** et gentium. quoniam quidem vnus deus qui iustificauit ex fide circumcissionem et preputium per fidem. **Et Romanorum. 10.** Non est distinctio iudei et greci etc. **Sed** contra quod dicitur **Romanorum. 3.** **Quid** ergo amplius est iudeo. **Dulcius** quidem per omnem modum. **Respondeo** dicendum est quod in deo et greci possunt considerari dupliciter. **Uno** modo secundum statum in quo erant ante fidem et sic amplius sunt iudeo propter beneficium legis. **Alio** modo quantum ad statum gratie et sic non est amplius iudeo. et de hoc intelligitur hic. **Secunda** differentia est quantum ad statum et conditionem cum dicit. **Non est seruus neque liber**. id est neque seruus neque libertas: neque nobilitas: neque ignobilitas differentiam facit ad recipiendum effectum baptismi. **Job. 13.** **Paruum** et magnus ibi sunt et seruus liber a domino suo. **Ro. 2.** **Non** est personarum acceptio apud deum. **Tertia** differentia est quantum ad naturam cum dicit. **Non est masculus neque femina**. quia sexus nullam differentiam facit quantum ad participandum baptismi effectum. **Gal. 3.** **Non** est masculus aut femina etc. **Expositionis** vero rationem ponit cum dicit. **Omnes** enim vos vnus estis in christo iesu. **Quasi** dicat. **Uere** nihil horum est per quod differentia fiat in christo. quia vos omnes scilicet fideles vnus estis in christo iesu. qui in baptismo omnes estis effecti membra christi et vnus corpus. et si inter vos sitis diuersi. **Ro. 12.** **Omnes** vnus corpus sumus in christo etc. **Ephe. 4.** **Vnus** corpus vnus spiritus etc. **Ubi** autem est vnitas differentia non habet locum. **Pro** hac vnitate orat christus **Johan. 17.** **Volo** pater vt sint vnus etc. **Consequenter** cum dicit. **Hi** autem vos estis etc. **Arguit** ad principale propositum hoc modo. **Dixi** quod abrae dicte sunt promissiones et semini eius sed vos estis abrae. ergo ad vos pertinet promissio abrae de hereditate consequenda. **Ad** idem sic probat. **Vos** estis filij dei adoptiui. quia estis vniti per fidem christo qui est filius dei naturalis. **Sed** christus est filius abrae in vno semine tuo qui est christus. **Argo** si vos estis christi id est in christo estis semen abrae. id est filij: cum christus filius eius sit. **Et** si filij estis et heredes. id est ad vos pertinet hereditas secundum promissionem abrae factam. **Romanorum** nono. **Non** qui filij sunt carnis hij sunt filij sed qui sunt filij promissionis hij estimantur in semine dei.

Capitulum quartum

Uico autem quanto tempore heres paruum est nihil differt a seruo: cum sit dominus omnium: sed sub tutoribus et actoribus est vsque ad presinitum tempus a patre. **Itaque** et nos cum essemus paruuli sub elementis mundi eramus seruientes. **Postquam** ostendit apostolus legis defectum: hic consequenter ostendit gratie dignitatem. **Et** primo per exemplum humanum. **Secundo** per exemplum creature ibi. **Picit** et mihi qui sub lege vultus esse etc. **Circa** primum vno facit. **Primo** ostendit dignitatem gratie primitiue status veteris legis per similitudinem a lege humana sumptam. **Secundo** ostendit quod ipsi facti sunt principes huius dignitatis per fidem ibi. **Quasi** autem estis filij dei etc. **Tertio** arguit ipso eo quod hanc dignitatem continebant ibi. **Sed** tunc quidem ignorantes de vno etc. **Circa** primum duo facit. **Primo** ponit similitudinem. **Secundo** adaptat eam ad propositum ibi. **Ita** et nos cum essemus etc. **Notandum** est autem quod in proposita similitudine quatuor tangit apostolus. **Primo** quidem dignitatem quod non est seruus sed heres. **Unde** dicit. **Quanto** tempore heres etc. **Quod** apud patrem refert ad populum iudeorum qui fuit heres promissionis abrae. **ps.** **Elegit** nos in hereditatem sibi. **Et** ad christum qui est heres omnium **Hebr. 1.** **Quem** constituit heredem vniuersorum. **Secundo** eius paritatem. **Unde** dicit. **Paruum** est. quia et iudei paruuli erant secundum statum legis **Amos. 7.** **Quis** suscitabit iacob: quod paruulus est: **Similis** et christus paruulus factus est per incarnationem. **Et** **Paruulus** natus est nobis etc. **Sed** nota quod apud aliquos assumulatur paruulus status legis sicut b. **Alio** quando status presentis vite. **1. cor. 13.** **Quando** eras paruulus etc. **Quis** ratio est. quia status veteris legis est sicut paruulus propter imperfectionem cognitionis in christo ad statum gratie et veritatis que per christum facta est. **Sic** et status presentis vite: in qua videmus per speculum in enigmate est sicut paruulus comparat status future vite: in qua est perfectio dei cognitio. quia videtur sicuti est. **Tertio** eius subiectionem cum dicit. **Nihil** differt a seruo cum sit dominus omnium. sed sub tutoribus etc. **propter** enim seruus est quod sit subiectus alicui domino. **Puer** autem quantum diu paruulus est: quia non habet cognitionem perfectam et vsus libere voluntatis propter defectum etatis committitur custodie aliorum qui et bona sua defendunt. et hij dicunt tutores et negocia agunt: et hij actores nominantur. **Et** ideo licet sit dominus omnium seruus suus. tamen in quantum subijcit alijs nihil differt a seruo **Et** **4. 4.** **Et** nunc seruus meus iacob etc. **Sed** notandum est quod in populo iudaico alij qui erant simpliciter serui. illi scilicet qui propter timorem pene et cupiditatem temporalium legem promittebat legem seruabant. **Alii** vero erant: qui non erant serui simpliciter: sed quasi serui existebant: erant vere filij et heredes. qui licet attenderent exterius ad temporalia et vitaarent penas: nihilominus tamen in eis fine non ponebant sed accipiebant ea vt figuram spiritualium bonorum. **Unde** licet viderent nihil exterius differre a seruis: in quantum certis monias et alia legis mandata seruabant. tamen erat vnus: quod non ea intentione eis videbantur vt serui. quod illis videbantur amore spiritualium bonorum que figurabantur. **Seruus** vero timore pene et cupiditate terrene comoditatis. **Spes** erat etiam quasi seruus: quod licet sit dominus omnium sed illis **ps.** **Dixit** dominus domino meo etc. tamen nihil videbat differre a seruo in exterioribus in quantum homo **Job. 2.** **Exin** autem semetipsum formam serui accipiens et habitum iuenerat vt homo. **Sub** tutoribus autem et actoribus erat: quia sub lege factus erat vt dicit **1. cor. 2.** **Erant** subditus illis

in epistolam ad Galathas III

Quarto ponit tēporis cōgruitatē cum dicit: *Et qz ad p̄nitum tempus a patre: qz sicut heres fm̄ determinati onē patris p̄nitio tēporis sub tutoribus ē: ita et lex dēterminatū tempus habuit a deo q̄d diu deberet durare et q̄d diu heres sc̄z populus iudeorū esset sub ea. Similiter et p̄nitum tempus fuit a p̄re quo x̄ps non erat factus? mi racula et ostensurus dominiū p̄ntis diuine Jo. 2. *Hōdū venit hora mea. Hanc similitudinē adaptat cum dicit cōsequēter. Ita et nos etc. Et primo adaptat eā quantū ad iudeos. Secundo quantū ad x̄pm̄ ibi. At vbi venit plenitudo tēporis. Dicit ergo. Dico qz quanto tēporis heres paruulus ē etc. Et ita nos iudei cum essemus paruuli in statu legis veteris: sub elementis mundi eramus seruientes. i. sub lege que tēporalia promittebat. *Esa. 1. Si uolueritis et audieritis me bona terre comedetis. Et cominabatur penas tēporales. Vel lex uetus dicitur elementū quia sicut pueris qui sunt instruendi ad sc̄iam p̄mo p̄ponunt elemēta illius sc̄ietie per que manu ducuntur ad illam sc̄iam. ita lex uetus p̄posita est iudeis per quā manu ducerent ad fidem et iusticiā. *Supra. 3. Lex pedagogus noster fuit in x̄po. Vel sub elementis. i. corporalibus rerum ritibus quos seruabant. sicut lunares dies neomenias et sabbatū. Nec tamē instandū ē qz ppter hoc non differret a paganis qui elemētis seruēbantur huius mundi cum eis nō seruērent iudei seu cultum impēderent: sed sub eis deo seruēbant et eum colebant. gentiles uero elemētis seruēntes eis diuinū cultum impēdebant. *Ro. 2. Seruientur creature potius qz creatori. etc. Fuit autē necessarium qz iudei sub elementis huius mundi deseruērent deo qz iste ordo est congruus nature humane ut a sensibilibus ad intellectualia perducatur.*****

Lectio secunda.

At vbi venit plenitudo tēporis: misit deus filiū suū sc̄m̄ ex muliere factum sub lege: ut eos qui sub lege erāt redimeret: ut adoptionē filiorum reciperemus.

*Hic adaptat ap̄ls similitudinē p̄positā ad x̄pm̄. Et p̄mo ponit adaptatio. Secūdo finis rei in qua similitudo adaptatur. ibi. At eos qui sub lege erant etc. Sciendū ē autē qz supra in similitudine p̄posita quatuor ostendit p̄ordines sicut dictū est. Hic autem illa quatuor adaptans ad christum incipit ab ultimo. s. a determinatione tēporis cuius ratio est quia idem tēpus fuit in quo christus fuit humiliatus et in quo fideles fuerunt exaltati. Et id dicit. At vbi venit plenitudo tēporis id est post q̄ tempus qd fuerat p̄nitū a deo patre de mittendo filio suo erat completū. et hoc modo accipitur. *Luc. 2. Impleti sunt dies etc. Dicitur autem plenum tempus illud propter plenitudinem gratiarū que in eo dantur. fm̄ illud. ps. Flumen dei repletum ē aquis. etc. Item propter impletionē figurarū veteris legis. *Mat. 5. Non ueni soluere legē etc. Item propter impletionē p̄missorū. *Dan. 9. Confirmabit autē pactū multis hebdomadis vna. Hoc autē qd dicit. At vbi venit plenitudo tēporis. etc. similiter et in alijs scripture locis vbi tempus circa christum impleri dicitur. non est referendum ad fatalem necessitatem sed ad diuinā ordinationē de qua dicitur in ps. Ordinatione tua p̄fuerunt dies. etc. Assignat autem duplex ratio quare illud tempus p̄ordinatum est ad aduentum christi. Una sumitur ex magnitudine. Quia enim magnus ē qui uentur? erat oportebat et multis indicijs****

et multis p̄parationibus hoies ad aduentū ei⁹ disponi. *Heb. p̄mo. Multifarie multisqz modis etc. Alia ex conditione uenientis. Quia em̄ medic⁹ erat uenturus oportebat qz ante aduentum suū conuincerent hoies de morbo. et quantū ad defectū sc̄ie in lege nature: et quantū ad defectum uirtutis in lege scripta. Et ideo oportuit utriusqz tempus. sc̄z et legē nature et legem scripture aduentū x̄pi precedere. Secundo adaptat quantū ad hereditariā dignitatē cū dicit. *Misit de⁹ filiū suū sc̄z propriū et naturālē. Et si filius ergo et heres. Dicit autem filiū suū id ē propriū naturalem et uigenitū non adoptiuū. *Job. 3. Sic deus dilexit mundū ut. etc. Misit in q̄ eū nō a se separatū. qz missus ē per hoc qz assumpsit humanā naturā. et tamē erat in sinu patris. *Jo. 1. Unigenit⁹ q̄ ē in sinu patris eternalē. *Jo. 3. Nemo ascendit in celum nisi qui descendit de celo filius hominis qui ē in celo. Qui licet descendit per assumptionem carnis. tamē ē in celo. Item misit eum nō ut eēt vbi prius non erat. quia licet in propria uenit per presentiam carnis in mūdo tñ erat per presentiam deitatis: ut dicitur *Jo. 1. Similiter non misit eū quasi ministrū. quia sua missio fuit assumptio carnis nō depositio maiestatis. Misit ergo de⁹ filiū suū ad sanandū in q̄ deuiationē cōcupiscibilis et ad illuminandū ignorantia rōnalis. ps. Misit uerbū suū etc. Misit etiaz ad liberandā a p̄ate demonis cōtra infirmitatē irascibilis. *Esa. 49. Mittet eis saluatore qui liberet eos. Itē ad remediū ab obligatione eterne mortis. *Dee. 13. De manu mortis liberabo eos: de morte redimā eos. Item ad saluandū ab eoz peccatis. *Jo. 3. Nō misit deus filiū suū in mundum ut iudicet mundū: sed ut saluet mundus per ipsum etc. Tertio adaptat similitudinē quantum ad paritatem cum dicit. *Factum ex muliere. *Esa. 9. Paruulus natus est nobis etc. *Phillip. 2. Et inuitit semet ipsum etc. Paruum se fecit non dimittendo magnitudinem: sed assumendo paruitatem. In hoc autē qz dicit. *Factum ex muliere: cauendi sunt duo errores. s. foris qd dicit x̄pm̄ purū hoīem esse et ex uirgine principii essendi sūp̄fisse: et ideo ita dicit ip̄m factū ex muliere quasi totaliter inuitū ex ea sūp̄fisse. Sed hoc est falsum: qz ē p̄tra illud qd dicitur *Roma. p̄mo. Qui factus est ei ex semine uas uid fm̄ carnē non dicit fm̄ personam que ē ab eterno. s. ipsa p̄posita filij dei. Unde sicut cum scutum sit albus de nouo non oportet dicere qz ip̄a substantia scuti de nouo fiat: sed qz ei de nouo albedo accesserit: ita ex hoc qz filius dei de nouo carnem assumpsit non oportet dici qz persona christi de nouo sit facta: sed qz natura humana ei de nouo aduenit sicut corpori cum absqz sui mutatione quedam accidunt. Aliqua enim adueniunt alicui et immutant ipsū sicut forme et qualitates absolute. Quaedam uero absqz mutatione adueniunt et huiusmodi ē assumptio carnis fm̄ qz dicit relationem. Unde per hoc persona uerbi in nullo mutatur. Et inde est qz in diuinis utimur his que relationem significant etiam ex tempore. Unde dicimus. Domine refugium factus es nobis: et qz deus factus est homo. Non autē utimur formis absolutis. ut deus factus est bonus sapiens et huiusmodi. Item uitandus est error Hebeonis qui dicit christus ex ioseph semine esse natum motus ad hoc ponendum: per hoc quod dicitur ex muliere. Nam fm̄ eum mulier corruptionem importat tantum. Sed hoc est falsum. quia hoc nomen mulier in sacra scriptura designat etiam sexum naturalem. fm̄ illud *Sc̄n. 3. Mulier quam dedisti mihi etc. uocat enim eam mulierem que tamen adhuc erat uirgo. Per hoc etiaz quod dicitur ex muliere factus destruuntur duo errores sc̄z ualentini dicentis christus non sumpsisse corpus de uirgine sed attulisse illud de eo***************

Explanatio sancti Thome

Unde dicit. Cum cognoueritis deum per fides, quomodo conuertimini a fide ad elementa: id est ad litteralem legis obseruantiam que dicitur elementa, quia fuit prima institutio diuini cultus. Elementa dico infirma: quia non perficit iustificando. **Hebr. 7.** Reminem ad perfectum adduxit lex. **Agna** quia non confert virtutes et gratiam adiuuando per se. Sed quid est quod dicit conuertimini. Et videtur hoc inconuenienter dictum. **Sic** militer et hoc quod dicit denuo. Nam isti nec iudei fuerant nec alii legalia seruauerant. Ad quod dicendum est quod cultum iudeorum medius est inter cultum christianorum et gentilitium. Nam gentiles colebant elementa ipsa tanquam viua quedam. Iudei vero elementis quidem non seruiebant sed deo sub ipsis elementis in quantum obseruationibus corporalium elementorum deo cultum exhibebant. supra eodem. Sub elementis huius mundi eramus seruientes. **Christiani** vero seruiunt deo sub christo. id est in fide christi. Quando autem aliquis peruenit ad terminum transacto medio si iterum redire velit ad medium: idem videtur ac si velit redire ad principium. Et ideo apostolus quia isti iam peruenierant ad terminum scilicet ad fides christi: et non redierunt ad medium scilicet ad cultum iudeorum. inde est quod propter quandam conformitatem medij ad principium dicit eos conuerti ad elementa et denuo eis seruire. Et quod ita fit: probatur cum dicit. Dies obseruatis iudaico ritu scilicet sabbata: et decimum primi mensis et huiusmodi que dicuntur in glo. **Ventes.** id est neomenias vel primu et septimum mensum. ut habet **Leuit. 23.** Tempora scilicet egressio nis de egypto. et quod hierosolymam tribus vicibus ueniebat per singulos annos. **Item** annos iubilei et septimum annu remissionis. Et ex hoc sequitur periculum. quia ex hoc nihil prodest fides christi. Unde dicit. Timeo ne forte sine causa. i. inutiliter in uobis laborauerim. **infra. 5.** Si circuncidimini christus uobis nihil proderit. **Consequenter** cum dicit. **Estote** sicut ego. et. reducit eos ad statum salutis. Quasi dicat. Ita timeo ne forte sine causa laborauerim in uobis. sed ne ita sit estote sicut ego. Hoc in glo. tripliciter legitur. Primo modo sic. **Estote** sicut ego. scilicet lege deseretes sicut ego dimisi. **Secundo** modo sic. **Estote** sicut ego errore. scilicet pristinum corrigentes sicut ego errorem meum correxi. Et hoc potestis quia ego supple sui sicut vos et tamen de errore meo correctus sum. **Tercio** modo sic. **Estote** sicut ego. scilicet sine lege uiuentes: quia ego supple qui legem habui et in lege natus sum. modo sum sicut vos supple fuistis scilicet sine lege.

Lectio quarta.

Fratres obsecro uos: nihil me lesistis. Scitis autem quod per infirmitatem carnis euangelizauit uobis in carne et temptatione uisam in carne mea non spreuistis neque respuestis: sed sicut angelus dei accepistis me sicut christum iesum. **Ubi** ergo beatitudo uisae: **Testimonium** enim perhibeo uobis quia si fieri posset oculos uestros eruissetis et dedissetis mihi. **Ergo** inimicus uobis factus sum uerum dicentes uobis: **Emulant** uos non bene: sed excludere uos uolunt: ut illos emulemini. **Bonum** autem emulamini in bono semper: et non tamen cum patris sum apud uos. **Postquam** reprehendit apostolus galathas: hic ostendit se hoc non ex odio fecisse. **Et** primo ostendit se non habere ueram cau-

sam odij ad eos uillam. **Secundo** quod nec habet carum estimatum. **ibi.** **Ergo** inimicus factus sum uobis. et. **Tercio** as signat causam premissae reprehensionis **ibi.** **Filioli** mei et. **Circa** primu duo facit. **Primo** ostendit quod non habet carum odij ad eos. **Secundo** quod magis habet carum amoris. **ibi.** **Scitis** autem quod per infirmitatem et. **Circa** primu notandum est quod consuetudo est boni pastoris in correctione subditorum asperis dulcia miscere: ne scilicet ex nimia seueritate frangant. **Luca. 10.** legitur de samaritano quod in curatio ne sauciati infudit uinum et oleum. **Ecce** de malis pastoribus **Ecce. 34.** **Ubi** aueritate imperabatis eis. **Et** ideo apostolus sicut bonus plarus ostendit quod non ex odio increpat eos blande loquendo eis **quod** ad tria. **Primo** quantum ad charitatis nomen. **Unde** dicit **fratres. ps.** **Ecce** quod bonum et quod locundum habitare fratres in uinu. **Secundo** quantum ad modestie uerbu. **Unde** dicit. **Obsecro** uos **Prover. 18.** **Ubi** obsecrationibus loquitur pauper. **Tercio** quantum ad excusationem. **Unde** dicit. **Nihil** me lesistis. **Et** ego non sum talis quod habeam odio illos qui me non offendunt. **Secundo** ostendit se ad eos habere carum amoris cum dicit. **Scitis** autem quod per infirmitatem et. **Ubi** tria ponit ex quibus homines se diligere conueniunt. **Primu** est mutuam societatis auxiliu: et hoc etiam amor in hominibus confirmatur. **fm** illud **Luca. 22.** **Uos** estis qui permansistis mecum et. **Et** quantum ad hoc dicit. **Scitis** autem et. **Ubi** primo commemorat tribulationem quam passus est apud eos. **Secundo** ostendit quomodo ei assisterunt **ibi.** **Et** temptationem nostram. et. **Dicit** ergo quantum ad primu. **Dico** quod nihil me lesistis imo seruiuistis mihi. **Scitis** enim. i. recordari poteritis quod euangelizauit uobis in carnis infirmitate et afflictione carnis mee uel cum multis tribulationibus quas patiebar a iudeis qui sunt de carne mea me persequentibus. **pmo** **1. Cor. 2.** **Ubi** timore et tremore multo fui apud uos. **2. Cor. 12.** **Virtus** in infirmitate pficit. **Et** hec licet infirmitas fuerit causa spernendi me et temptationis uestree. **fm** illud **1. Cor. 13.** **Percute** pastorem et dispergent oues. et. **Uos** tamen temptationem uestram que erat in carne mea. i. tribulationem meam que erat uobis causa temptationis non spreuistis. **Ecce. 21.** **Non** spernas hominem in uisu suo. **Quia** ut dicit dominus. **Luca. 10.** **Qui** uos spernit me spernit. et. **Neque** respuestis doctrinam meam et me quoniam uelletis esse socij tribulationum. **1. Cor. 33.** **Se** qui spernis: nonne et ipse sperneris. et. **Secundu** autem quod confirmat inter homines dilectionem est mutuus amor et mutua dilectio ad inuicem. **fm** illud **Prover. 8.** **Ego** diligentes me diligo. et. **Et** quantum ad hoc dicit. **Sed** sicut angelum dei accepistis me. id est ita honorifice sicut nunciu uerba dei nunciantem. **1. Thes. 2.** **Cum** accepissetis a nobis uerbum auditus dei. et. **Et** inde est quod predicatorum dicitur angeli. **Malach. 2.** **Neque** requirent ex ore eius et. **Et** non solum sicut angelum recepistis sed sicut iesum christum. i. ac si ipse uenisset. **Qui** profecto in ipso ad eos uenerat et in eo loquebatur. **fm** illud. **2. Cor. 12.** **An** experimentu queritis ei? qui in me loquitur christus **Mat. 10.** **Qui** uos recipit me recipit et. **Deinde** increpat eos quod sic deteriorati erant. **Unde** dicit. **Ubi** ergo beatitudo uestra? **Quasi** dicat. **Nonne** ex hoc homines beatificabant uos quod me honorastis et per dilectionem meam recepistis. **Job. 4.** **Ubi** est timor tuus et fortitudo tua patientia tua et perfectio uiarum tuarum? **Terciu** quod amorem confirmat est mutua beneficentia. **Et** quantum ad hoc dicit. **Testimoniu** perhibeo quod si fieri possit id est iuste fieri potuisset. **Illud** enim fieri potest quod iuste fit uel ad utilitatem ecclesie fuisset. **Deos** eruissetis et dedissetis mihi. **Quasi** dicat. **Ita** me diligebatis quod non solum mihi uerba exteriora sed etiam oculos uestros dedissetis mihi.

in epistolam ad Galathas III

Consequenter cum dicit. Ergo inimicus factus sum vobis. *tc.* Ponit causam estimati odij. et primo vnam ex parte apostoli. Secundo aliam ex parte pseudo. *ibi.* Emulantur vos. *tc.* Dicit ergo. Ex quo mihi tot bona fecistis: est ne credendum qd factus sim inimicus vobis *terru* dicens vobis. Verbum autem hoc quod dicit dupliciter potest intelligi. Uno scz modo qd ipse habeat eos odio. Et isto modo legitur sic tunc. Factus sum inimicus id est habeo vos odio. Et sic hoc quod sequitur Veru dicens vobis potest estimari vt signus odij quod tamen est signum dilectionis. scz dicere verum: suo tamen loco et tempore. Alio modo potest intelligi inimicus passive. scz qd ipse habeat odio ab eis. Et tunc sic legit. Ego factus sum inimicus vobis. *i.* habetis me odio et hoc ideo quia dico vobis verum: vt sic dicens Veru vobis ponat vt sit causa odij. Nam homines veritatem dicentes a malis odio habentur. Veritas enim odium parit. *Amos. 5.* Odio habuerunt in porta corripientem *tc.* Sed contra est quod dicit *Prouer. 28.* Qui corripit hominem gratiam postea inueniet apud eum magis qm per lingue blandimenta decipit. Sed dicendum est qd solutio hec potest haberi ex hoc qd dicit *Prouer. 9.* Noli arguere derisorem ne oderit te: argue sapientem et diligit te. Bonitas enim signus est si iste qui corripitur corripientem diligit: Et e converso si eum oderit signus est malicie. Cum enim homo naturaliter odiat illum qd contrariat ei qd diligit: si tu odias eum qui corripit te de malo: manifestus est qd malum diligit. Si vero diligit cum ostendit se et odire peccata. Quia enim homines a principio cum corripuntur per amorem ad peccata afficiuntur inde est qd in principio peccator corripientem odit: sed post qd iam correctus est et affectus peccati deposuit corripientem diligit. Et ideo signatur in pposita auctoritate dicit qd postea inueniet gratiam apud eum. **C**onsequenter cum dicit Emulantur vos. *tc.* Ponit aliam causam estimatam ex parte pseudo. Et primo ponit eam. Secundo excludit eam. *ibi.* Bonum autem emulamini *tc.* Quantum autem ad primum sciendum est qd sicut dicitur est supra quendam pseudo ex ludais conuersis circueuntibus ecclesias gentium predicabant seruari legalia. Et qd paulus contrarius dicebat. id est de trabebat ei. Et hoc magis faciebant vt excluderet paulum qd pro salute eorum. Et id dicit aplos. Emulantur vos id est non patiuntur in vobis quos diligunt potius amore concupiscunt qd amicitie consortium nostrum. Emulatio enim est zelus ex amore quocumqz proueniens non patiens consortium in amato. Sed quia amor eorum ad istos non erat bonus. cum qd non amabat eos propter vilitatem iporum sed propter comodum proprium. et hoc patet qd volebant excludere apostolum ab eis: vt propter vilitatem contrariu: tuz qd hoc cecebat in damnum galatharu qd querebant in eis lucrum per qd ipsi damnicabant. ideo dicit. Emulantur vos sed non bene: qd non amant bonum vestrum. Et hoc apparet qd volunt vos excludere vt emulamini illos. *i.* vt nulluz recipiatis nisi eos. *Prouer. 3.* Ne emuleris hominem in iustum *tc.* Et *Prouer. 23.* Non emuletur cor tuum peccatores. Hoc autem excludit cosequenter cum dicit. Bonuz autem emulamini *tc.* quasi dicit. Non debetis eos emulari in doctrina eorum: sed emulamini bonum doctorem me. *i.* et bonum. *1. Pet. 3.* Quis est qui vobis nocet si boni emulatores fueritis. Sed qd aliquis potest esse bonus doctor in quo potest esse aliquid mali: ideo addit. Emulamini dico bonum doctorem: sed tamen in bono. *i.* in eo qd bonum est. *prime Col. 14.* Sectamini charitatem emulamini spiritualia: licet autem apostolus de se loquat scdm glo. cu dicit. Emulamini bonum. addit tamen in bono qd sicut ipse dicit. *prime Col. 4.* Nihil mihi coesumus sum. sed non in hoc iustificatus sum. Sed qd aliqui emulantur doctorem bonum in sua presentia soluz

ideo addit semper et non tantum cum presens sum apud vos: quod emulatio in bonum est signum et ex amore et timore dei qui omnia videt procedat: si etiam in absentia perseuerat. *Col. 3.* Serui obedite per omnia dominis vestris. *tc.*

Lectio quinta.

Filioli mei quos iterum parturio donec formet christus in vobis. Vellem autem esse apud vos modo et mutare vocem meam quasi confundor in vobis.

Supra apostolus remouit falsam correctionis galatharum: hic consequenter apostolus dicte correctionis assignat causam vera que est dolor de eorum imperfectione. Et id primo dolorem cordis ex quo loquebat exprimit. Secundo ponit desiderium de manifestatione huius doloris. *ibi.* Vellem autem esse apud vos modo et mutare vocem meam quasi confundor in vobis. *tc.* Tertio ponit causam doloris. *ibi.* Quos iterum parturio. Dolor autem iste ex charitate procedebat. quod volebat de peccatis eorum. *pe.* Vidi purificantes et tabescentem *tc.* Et id verbum charitatis proponit dicens. Filioli mei. Signatur autem non eos filios vocat sed filios vt designet eorum imperfectionem qua diminuti sunt. *1. Cor. 3.* Tanquam paruulis in christo. *tc.* Sed notandum est qd puer dum est in parturitione dicitur filius. Et isti tales erant qd indigebat iterum parturitione cum tamen parentes carnales semel tantum parturiant filios. Et ideo dicit eis. Quos iterum parturio. Nam semel eos parturierat in prima conuersione: sed quia iam auersi erant ab eo qui eos vocauit in aliud euangelium: indigebant et iterum parturire eos. Id dicit parturio. *i.* cum labore et dolore ad lucem fidei reduco. In quo apparet dolor apostoli. Unde conuersio hominis partus dicitur. *Job. 39.* Incuruant ad fetum et pariunt. *Apo. 12.* Clamabat parturientis et cruciatur vt pareat. Et inde est qd apostolus ex dolore dure eos corrigit sicut mulier ex dolore partus dure clamat. *Isa. 42.* Quasi parturientis loquar *tc.* Et ratio iterate parturitionis est: quia non estis perfecte formati. Unde dicit. Donec christus formet in vobis. *i.* recipiatis similitudinem eius quam vestro vitio perdidistis. Et non dicit formemini in christo: sed formet christus in vobis. vt hoc terribili insonet auribus eorum. Nam christus per fidem formatur in corde. *Ephe. 3.* Habitare christus per fidem. *tc.* Sed quando quis non habet fidei formatam: iam in eo moritur christus. *2. Pet. primo.* Donec dies illucescat. *tc.* Et sic finis hominis profectum in fide christus in homine proficit: et e converso finis defectus deficit. Quando ergo fides in homine efficitur informis per peccatum christus non est in eo formatus. Et ideo quod in istis non erat fides formata: indigebat iterum parturiri donec christus in eis formaretur per fidem que per dilectionem operatur. Vel donec christus formetur in vobis. *i.* formosus alius per vos appareat. Posset autem aliquis dicere. Absens tu dicit talia: sed si esses apud nos hec non diceres. fin illud. *2. Cor. 10.* Presentia quidem corporis infirma et sermo contemptibilis. *tc.* Et ideo ponit desiderium manifestandi dolorem suum asperius dicens. Vellem autem esse apud vos modo et mutare vocem meam. Quasi dicit. Dodo blandis verbis vroz vocans vos fratres et filios in absentia. Sed si essem presens asperius corripirem. Nam si que per litteras scribo nunc presens: et ore proferrem durior esset correctio vt prope quia magis possem vocem obiurgantis exprimere et irascentis resonare clamorem et dolorem pectoris magis per litteras explicare. Et magis cor vestrum vtraque vox ad confusio nem de errore vestro et meo turbatione moueret. Et causa huius doloris est: quia confundor in vobis. id est et

Explanatio sancti Thome

besco apud alios pro vobis. Nam sicut **Ecc. 22.** dicitur Confusio est patris de filio indisciplinato. **Ita** cum filius sit res patris et discipulus inquam homo res magister gaudeat de bono quod videt in eo relucere quasi de bono proprio et gloriatur et e converso de malo dolet et confunditur. **Unde** quod isti mutati erant de bono in malum. apostolus profundebat inde.

Lectio sexta.

Dicite mihi qui sub lege vultis esse legem non legistis. Scriptum est enim quoniam abraham duos filios habuit unum de ancilla et unum de libera. Sed qui de ancilla secundum carnem natus est: qui autem de libera per repromissionem. Que sunt per allegoriam dicta.

Supra apostolus probavit dignitatem statum per consuetudinem huius manam: hic autem probat eam auctoritate scripture. Et primo per ponit factum. Secundo exponit mysterium ibi. Que sunt per allegoriam dicta etc. Tertio concludit propositum ibi. Itaque fratres mei non sumus etc. Circa primum duo facit. Primum ex-citat ad attentionem. Secundo proponit suam intentionem. Ibi. Scriptum est enim etc. Dicit ergo. Dicite mihi etc. Quasi dicit. Si vos estis sapientes attendite ad ea que obijcio: et si non potestis contradicere et datis. **Job. 6.** Respondete obsecro absque contentione etc. Facio vobis autem hanc obijctionem. Aut legistis legem aut non legistis. Si legistis scire debetis ea que in ea scripta sunt: sed ipsa probat se dimit-tenda: si autem non legistis non debetis recipere quod nescitis. **Prover. 4.** Palpebre tue precedant gressibus tuis. **Qui** dicit aperit sub lege. i. sub onere legis. **Ita** subire aliquid leve non est vis: sed subire grave onus sicut est onus legis magne multitudine signum esse videtur. **Act. 15.** Hoc est onus quod neque patres nostri neque nos portare potuimus etc. **Ad** est intelligendum de illis qui volunt carnaliter esse sub lege. **Consequenter** cum dicit. Scriptum est enim etc. Proponit suam intentionem dicens. Ideo quero an legistis legem que in ipsa continentur que-dam que manifeste dicunt legem non esse tenendam: et specialiter apostolus facit mentionem de duobus filiis abraham. Et primo ponit unum in quo conveniunt. scilicet duo in quibus differunt. **Con-**veniunt quidem in uno parte. **Unde** dicit. Scriptum est: quoniam abraham duos filios habuit. **Habuit** etiam alios que istos duos filios: quia post mortem sarem alios genuit de cerbura: ut dicitur **Gen. 25.** de quibus mentionem non fecit apostolus. quia non pertinent ad hanc significationem. **Possunt** tamen per istos duos scilicet filium ancille et filium libere duo populi. scilicet iudeorum et gentium designari: per alios vero filios cerbure scismatici et heretici. **Qui** quidem duo populi conveniunt in uno parte: quia iudei sunt filii abraham secundum carnem: gentiles vero secundum imitationem fidei. **Vel** sunt filii abraham. i. dei qui est pater omnium. **Matth. 23.** Nonne deus pater ois etc. **Ro. 8.** An iudeorum tamen. **Differunt** autem in duobus. scilicet in additione in fide: quia unus est de ancilla. ut dicitur **Gen. 21.** nec tamen peccavit abraham ad eam accedens: quia accessit ad eam coniugii affectu et ordinatione divina. **Alius** autem est de libera scilicet ysaac quem genuit ei sara vxor sua. **Gen. 18.** Veniam ad te tempore isto vita comitate et sara vxor tua etc. **Itaque** differunt in modo generationis quia qui de ancilla. scilicet ysaac secundum carnem natus est: qui autem de libera. scilicet ysaac per repromissionem. **Sed** vitandus est hic duplex falsus intellectus. **Unus** ne intelligatur per hoc quod dicitur secundum carnem natus est ut accipiat hic caro pro actu peccati. secundum illud **Ro. 8.** Si secundum carnem vixeritis mortemini etc. **2.** **Cor. 10.** In carne enim ambulantes non secundum carnem militamus. quasi abraham peccante natus sit ysaac. **Ali-**us intellectus ut per hoc quod dicitur. **Per** repromissionem

credatur ysaac non secundum carnem natus. i. secundum carnalem commixtionem: sed per spiritum sanctum. **Est** ergo dicendum quod secundum carnem id est secundum naturam carnis natus est ysaac. **Nam** naturale est in hominibus quod ex muliere iuvenescula secunda sicut erat agar et sene nascatur filius. **Et** quod per repromissionem. i. supra naturam carnis natus est ysaac. **Ad-**ent ad hoc se extendit natura carnis ut ex viro sene et ves-tula sterili sicut fuit sara filius nascatur. **Per** ysaac significat populus iudeorum: qui secundum carnem natus est. **Per** ysaac vero intelligitur populus gentium qui natus est secundum repromissionem qua promissum est abrahe quod esset futurus pater multarum gentium. **Gen. 22.** In semine tuo benedicentur etc. **Ad** ysterium autem exponit cum dicit. **Que** sunt per allegoriam dicta. **Et** primo ponit modum mysterii. **Secundo** exemplificat. Ibi. **Hec** enim duo sunt testamenta etc. **Dicit** ergo. **Hec** que sunt scripta de duobus filiis etc. sunt per allegoriam dicta. i. per alium intellectum. **Allego-**ria enim est tropus seu modus loquendi quo aliquid dicitur et aliud intelligitur. **Unde** de allegoria dicitur ab alios quod est alienum et gogoe ductio quasi in alienum intellectum du-cens. **Sed** attendendum est quod allegoria sumit aliquando pro quolibet mystico intellectu. **Aliquando** per uno tamen ex quatuor qui sunt historicus allegoricus mysticus et anagogicus: qui sunt quatuor sensus sacre scripture. et tamen differunt quantum ad significationem. **Est** enim duplex signifi-catio. **Una** est per voces. **Alia** est per res quas voces signifi-cant. **Et** hoc specialiter est in sacra scripture et non in alijs. **Cum** enim eius actor sit deus in cuius potestate est quod non solum voces ad designandum accommodat quod etiam homo facere potest. sed etiam res ipsas. **Et** ideo in alijs scijs ab hominibus traditis qui non possunt accommodare ad signifi-candum nisi tantum verba: voces solum significant. **Sed** hoc est proprium in ista scientia ut voces et ipse res signifi-cate per eas aliquid significant: et ideo hec scientia potest habere plures sensus. **Nam** illa significatio qua voces significant aliquid pertinet ad sensum litteralem seu histo-ricum. **Alia** vero significatio qua res significant per voces ite-rum res alias significant pertinet ad sensum mysticum. **Per** litteralem autem sensum potest aliquid significari dupli-citer scilicet secundum propriam locutionis sicut cum dico homo ridet: vel secundum similitudinem seu metaphoram: sicut cum dico praterit det. **Et** utroque modo utimur in sacra scripture: sicut cum dicitur quantum ad primum quod iesus ascendit: et cum dicitur mus qui sedet a dextris dei quantum ad secundum. **Et** idem sub sensu litterali includitur parabolicus seu metaphoricus. **Mysticus** autem sensus seu spiritualis dividitur in tres. **Primo** nancipat sicut dicit apostolus lex vetus est figura nove legis. **Et** ideo secundum quod ea que sunt veteris legis significant ea que sunt nove est sensus allegoricus. **Item** secundum dionysium in libro de celesti hierarchia. **Nova** lex est figura future glorie. **Et** idem secundum quod ea que sunt in noua lege et in christo significant ea que sunt in patria est sensus anagogicus. **Item** in noua lege ea que in capite sunt gesta sunt exempla eorum que nos facere debemus: quia quecumque scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt. **Et** idem secundum quod ea que in noua lege facta sunt in christo et in his que christum significant sunt signa eorum que nos facere debemus est sensus moralis. **Et** ois horum per exempla. **Per** hoc enim quod dico fiat lux ad scripturam de luce corporali pertinet ad sensum litteralem. **Si** intelligat fiat lux. i. nascatur christus in ecclesia pertinet ad sensum allegoricum. **Si** vero dicatur fiat lux. i. ut per christum introducamur ad gloriam pertinet ad sensum anagogicum. **Si** autem dicat fiat lux. i. per christum illumi-nemur in intellectu et inflammemur in affectu pertinet ad sensum moralem.

in eipistolam ad Galathas, III.

Lectio septima.

Hec enim sunt duo testamēta. Unū quidem in monte syna in seruitutes generans que est a gar. Syna enim mons est in arabia: qui coniunctus est ei que nunc est hierusalem et seruit cum filiis suis. Illa autē que sursum est hierulez libera est que est mater nostra: scriptum est enim. **Le**tare sterilis que non paris. erumpe et clama que nō parturis. quia multi filij deserte: magis quā eius que habet virum.

Superius posuit apłus intellectum mysticū: hic aperit mysterium. Et pmo q̄tum ad matres. Secundo q̄tum ad filios ibi. Nos autem fratres etc. Per duas autē matres intelligit duo testamēta. Et ideo primo ponit significatū Secundo exponit ibi. Anum quidē in monte etc. Dicit ergo. hec scz due vxores: ancilla et libera sunt duo testamēta: vetus et nouū. **Iere. 31.** Seruā domui israel fedus nouum. **Acte nouū testamētū. Non s̄m pactum etc. Ecce testamētū vetus. Libera em̄ significat testamētum nouū. ancilla vero vetus. Ad sciendū autē quid sit testamētum. attendi debet q̄ testamētum idē ē qd pactū seu fedus eorum que testibus confirmant. Unde in scriptura multotiens loco testamētū ponit fedus vel pactū. Ubicūq̄ autē interuenit fedus vel pactum adhibet aliq̄ pmissio. Et ideo s̄m diuersitatē pmissionū est diuersitas testamētorū. Duo autē sunt nobis pmissa. scz temporalia in veteri lege: et eterna in nouo **Matth. 5.** Gaudete et exultate etc. Hec ergo due pmissioes sunt duo testamēta. Unde apłus psequēter cum dicit. Anum quidē etc. exponit ipsa. Et primo q̄tum ad vetus. Secundo quantum ad nouum ibi. Illa autē que sursum est. **Ad euidētiā autē sc̄ sciendū est circa p̄mum q̄ quilibet ciuis alicuius ciuitatis dicit esse filius illius: et ipsa ciuitas est sicut mater eius. Luc. 23.** Filie hierusalem nolite fleere etc. et **Ter. 17.** Filij syon incedite etc. Per hoc igit̄ q̄ alii qui sunt alicuius ciuitatis ciues efficiunt filij eius Duplex autē est ciuitas dei. Una terrena scz hierusalem terrestris. Alia spiritualis scz hierusalem celestis. p vetus autē testamētū homines efficiēbant ciues ciuitatis terrestris. p nouum autē celestis. Et ideo circa hoc duo facit. Primo pponit mysteriū expositum. Secundo expositionis mystice rationē assignat ibi. Syna em̄ etc. Dicit ergo primo. Dico q̄ significat duo testamēta scz vetus et nouū. Et quantum ad hoc dicit. Prīmū quidē in monte syna etc. Ubi primo ponit locus in quo datum fuit. qz ad lrām in mōte syna ut dicit **Exo. 20.** Cuius s̄m glo. mystica ratio est. qz syna interpretat̄ mandatū. Unde et ab apostolo vetus lex vocat̄ lex mandatū **Aphe. 2.** Mons autē significat superbiam. **Iere. 13.** Antē q̄ offendat pedes vestri ad montes caliginosos etc. Unde p montem istum in quo data est lex significat̄ superbia iudeorū duplex. Una qz superbiebat̄ contra deum. **Deut. 31.** Ego scio contentiones tuā etc. Alia qua supbiebat̄ cōtra alias natiōes abutentes illius qd dicit̄ in ps̄. Non fecit taliter omni nationi etc. Secūdo vero pponit ad quid sit datum: qz non ad faciendū liberos sed filios matris ancille in seruitutem que est id est signat̄ p agar: que quidem in seruitutē generat scz vetus testamētū tripliciter scz q̄tum ad affectum: q̄tum ad intellectum: et fructum. Quantum ad intellectum quidē s̄m cognitionē. qz in domine est duplex cognitio. Una libera quādo scz rerum veritatē s̄m seip-**

sam cognoscit. Alia vero ancilla id ē subiecta vel amnis bus figuratur. Et talis fuit cognitio veteris testamētū. Quantum ad affectum vero qz noua lex generat affectum amoris q̄ p̄tinet ad libertatē. Nam qui amat ex se mouet. **Actus autē generat affectum timoris in quo est seruitus. Qui em̄ timet non ex se sed ex alio mouet. Ro. 8.** Non accepistis sp̄m seruitutis iterū in timore etc. Sed q̄tum ad fructū qz lex noua generat filios quib⁹ debet hereditas. sed illis debent munuscula sicut seruis. **Ro. 8.** Seruus non manet in domo in eternū. filius manet in domo in eternū. Rationē mysterij assignat cum dicit. Syna em̄ mōs ē i arabia etc. Ubi p̄mo orit̄ dubitatio. qz cū syna distet a hierusalem p. xx. fere dietas. videt̄ falsū q̄ syna iunctus sit hierusalem ut hic apłus dicit. Sed ad hoc mystice respondet in glo. sic ut syna sit in arabia. Arabia em̄ humilitas vel afflictio interpretat̄. in qua datū est vetus testamētū: qz homines quasi serui et alieni sub ea affligēbant carnalibus obseruantijs. **Act. 15.** Hoc est onus qd neqz patres nostri neqz nos etc. Qui mons coniunctus ē non p spacij continuitatē: sed p similitudinē ei que nunc est hierusalē id est iudaico populo. qz sicut ipsi terrena diligunt et pro temporalib⁹ seruiunt sub peccato: ita et mōs ille in seruitutem generabat. Sed hec nō videt̄ intentio apłi. Nam ipse vult qz vetus testamētū qd in monte syna datum est ex ipso loco seruitutis in seruitutē generet. qz illud dabat̄ in syna non tamē ibi remanentib⁹ filiis israel. sed p̄ficiētib⁹ ad terram p̄missionis. Hierusalem etiam generat filios seruitutis. et ideo q̄tum ad hoc continuat̄ mons syna cum illa. Et hoc est qd dicit. Qui coniunctus est ei scz p continuationē itineris euntijs in hierusalem que seruit cum filiis suis seruitute scz legalium obseruantiarū a qua redemit nos xp̄s: et seruitute diuersorum peccatorū **Ro. 8.** Qui facit peccatū seruus est peccati. Et ad lrām seruitute romanorū q̄ eis dñabant. **De** inde cum dicit. Illa autē que sursum est hierusalē etc. Hic consequēter aperit mysteriū de libera. Et primo exponit mysterium. Secundo inducit pphetiam ibi. **Scriptū est enim etc.** Prīmū quidē potest dupliciter intelligi s̄m qz hanc matrē possum⁹ intelligere. Vel illam p quā generamur que est ecclesia militans. Vel illam matrē in cui⁹ filios generamur q̄ est ecclesia triumphans. **1. Pe. 1.** Regnerat̄ nos in spem viuam etc. Sic ergo generamur in p̄senti ecclesia militante ut pueniam⁹ ad triūphantē. Hoc ergo modo illud exponentes a quatuor describit̄ mater nostra scz a sublimitate cum dicit. Sursum est. Secūdo a nomine cum dicit. Hierusalē. Tercio a libertate cuz dicit. Libera est. Quarto a fecūditate cū dicit. Mater nostra. Est ergo sublimis p apertā dei visionē: et p perfectā dei fruitionem. et hoc q̄tum ad ecclesiā triūphantē. **Esa. 6.** Videbis et afflues etc. **Col. 3.** Que sursum sunt sapite etc. Item sublimis p fidem et spem. q̄tum ad ecclesiā militantem. **Phil. 3.** Nostra conuersatio in celis est. **1. Cor. 3. et. 8.** Que est ista que ascendit etc. Sed est etiam pacifica: qz hierusalem id est visio pacis. **Ps̄ quidē competit ecclesie triūphanti ut habenti pacem p̄fectam. ps̄. Quis posuit fines tuos pacem etc. Esa. 32.** Sedebit populus meus in pulchritudine pacis. Item cōpetit ecclesie militanti que in xp̄o pacē habens quiescit. **Ro. 16.** In me pacem habebitis. Est etiā libera **Ro. 8.** Ipsa creatura liberabit̄. etc. Quantum ad triūphantē et q̄tum ad militantem **Apoc. 21.** Vidi ciuitatē sanctā hierusalē etc. Sed secūda est: qz mater n̄ra. Militās quidē ut generās: triūphans ut in cuius filios generamur. ps̄. Nunquā syon dicet homo etc. **Esa. 60.** Filij tui de longe venient. etc. Scripturū est em̄ **Esa. 54.** Scdm̄ em̄ septuaginta hic ponit̄ pphetia p quā p̄mo p̄bat̄ libertas matris predictę. Secundo

Explanatio sancti Thome

ēna fecūditas ibi. **Q**uia multi filij rē. **S**ciendum est autē circa primū q̄ in muliere fecunda p̄mo quidem est tristitia in pariendo. **S**ecūdo subsequit̄ gaudiū in suscepta prole fm̄ illud **Jo. 16.** **M**ulier cum parit rē. **S**ed multū er̄ sterilis nec parit̄ in partu nec gaudet in prole. **D**ifferunt autē parere r̄ pturire. q̄ pturire dicit conatū ad pturiz: parere vero dicit educationē fetus iam facti. **I**n parturitione ergo dolore experit̄ fecunda: r̄ in partu gaudium sterilis autē dolore parturitionis r̄ gaudio partus p̄uatur. **S**ed hec duo p̄pheta inducit sterili dicens. **Lezare sterilis rē.** **U**bi loquit̄ de hierusalem quā dicit liberā significatā p̄ saram sterilem. **N**am ecclesia sterilis erat sc̄z ecclesia militans gentiū que non offerebat filium deo s̄z diabolo. **U**nde ad habilonem dicit̄ **Esā. 47.** **S**terilitas r̄ viduitas venerunt tibi. rē. **E**t ecclesia triūphans ante passionem xp̄i sterilis erat. q̄ non generabant aliqui in filios eius p̄ introitum glorie nisi in spe. **P**osita enim erat romphæa ante ianuam paradisi vt nullus intrare posset. **H**uic ergo sterili dicit̄. **Lezare que non parit rē.** **Q**si dicat. **S**teriles vt dictum est nō dolent de partu: sed de eo q̄ non parit. **1. Reg. 1.** **C**um esset anna amaro aīo rē. **S**ed tu letaberis in multitudine filiorū. **Esā. 60.** **T**ūc dicit̄ mirabilē cor tuum id est leticiā mentis extra ostē dens. **D**uo em̄ sunt in ptu: sc̄z dolo: ex eruptione reticulorum quib⁹ cōtinet̄ fetus in matrice r̄ clamor ex ipso dolore. **E**t ideo dicit̄. **Tu que non paritur sc̄z ecclesia militans que non conaris ad partū per desideriu: r̄ triūphans que non parituris dolendo.** **U**el q̄ nondū venit tempus recipiēdi filios erumpe id est leticiā quā interius habes manifesta extertus r̄ clama voce laudis. **Esā. 68.** **C**lamane cesses rē. **E**t hec duo ad libertatem pertinent sc̄z clamare r̄ erūpere. sic ergo apparet libertas matris. **S**equit̄ fecūditas. **Q**uia multi filij rē. **S**ed cum supra dictum sit ecclesiam liberam significari p̄ saram: videt̄ esse dubium an sara fuerit deserta. **A**d qd̄ sciendū est q̄ deserta fuit ab abraam vt hic dicit̄ non p̄ diuortiu: sed q̄ tuz ad opus carnale. **N**ā abraā vacabat quidē operi carnali non p̄pter concupiscentiā: sed p̄pter prole suscipiendā. **C**um ergo innotuit ei saram sterilem esse deseruit eam nō frangens coniugalem thozū. sed q̄ non vtebat̄ ea ab illo precise tempore quo sara introduxit ei ancillam. **P**er qd̄ datur intelligi q̄ ecclesia gentium deserta erat a xp̄o. q̄ nondū venerat xp̄s. r̄ q̄ ecclesia triūphans deserta erat ab hominib⁹ quib⁹ ad eam nondū parebat accessus. **H**uius ergo deserte sc̄z ecclesie gentium sunt multi filij id est plures magis q̄ eius sc̄z sinagoge q̄ habet virū sc̄z moy sen. **1. Reg. 2.** **S**terilis peperit plurimos et q̄ multos filios habebat rē. **E**t hoc veniente sponso. s. xp̄o a q̄ deserta erat: non dilectione s̄z partu postposito.

Lectio octaua.

Nos autē fratres fm̄ isaac promissionis filij sumus. **S**ed quomō tūc is q̄ fm̄ carnem natus fuerat p̄sequēbat eum qui fm̄ sp̄ritum: vita r̄ nunc. **S**ed quid dicit scriptura. **E**ice ancillam r̄ filium eius. **N**on enim heres erit filius ancille cum filio libere. **I**taq̄ fratres non sumus ancille filij: sed libere. qua libertate nos christus liberavit.

Exposito mysterio ad matres: hic exponit illud q̄ tuz ad filios. **E**t p̄mo ponit filiorū distinctionē. **S**ecundo insert principalem conclusionē ibi. **I**taq̄ fratres mei rē. **D**istinctionem autē filiorū ponit q̄ tuz ad tria. **P**rimo q̄ tuz ad

modū originis. **S**ecūdo q̄ tuz ad affectū dilectionis ibi. **S**ed quomō tunc rē. **T**ertio q̄ tuz ad ius hereditatis ibi. **S**ed quid dicit scriptura rē. **M**odus autē originis q̄ aliqui nascunt filij abrae ē duplex. qd̄ origine carnali sicut ismael de ancilla. quidam autē non carnali origine sicut isaac de libera. non q̄ naturali opere natus non fuerit. sed q̄a sicut dictum est supra naturalem virtutē carnis fuit vt de vetula sterili filij nasceret̄. **P**er hos autē filios intelligit duplex populus. **N**am p̄ ymaelem intelligit popul⁹ iudeozū qui carnali p̄pagatione est ab abraam deriuat⁹. **P**er isaac autē populū gentium qui p̄ imitationē fidei ab abraā descendit. **E**t ideo dicit. **N**os autē fr̄es sc̄z fideles tā iudei q̄ gentiles fm̄ isaac. **1. i. sicut dicit isaac. p̄missionis filij sum⁹ facti abrae. Esā. 12. Ro. 9.** **Q**ui sunt filij p̄missionis sc̄z estimant̄ in semine. **S**ed nota q̄ filij carnis abrae ad isram sunt iudei. mystice autē qui p̄pter carnalia r̄ temporalia bona ad fidem veniunt. fm̄ affectum autē distingunt. q̄ qui natus erat fm̄ carnes p̄sequēbat̄ illum qui natus erat fm̄ sp̄m. **S**ed hic est questio. **P**rimo q̄ nō legit̄ q̄ ismael p̄secutionē aliquaz fecerit contra isaac. s̄z q̄ tantum luserit cum eo. **Esā. 21.** **C**um vidisset sara filiu ancille agar ludentem rē. **R**isio. dicendum est q̄ aplūs illum ludum dicit p̄secutionem. q̄ ludus magni ad paruum est quedā illusio. cū maior cum paruo ludens intendit eum decipere. **U**el etiam vt dicit̄ quidā ismael cogebat isaac adorare imagines luteas q̄s faciebat. **P**er hoc autē docebat eum auerti a cultu vnus dei qd̄ est magna p̄secutio. cum malus malum sit inferre mortē sp̄uales q̄ corporalē. **U**bi tñ ideo i. **Esā.** appellat̄ ludus. q̄ sub spē ludi hoc faciebat. **E**t est etiam questio quōd filij fm̄ carnē p̄secuti fuerint r̄ p̄sequant̄ filios fm̄ sp̄m. **S**ed ad hoc est responsio: q̄ a principio p̄mittit ecclesie iudei persecuti sunt xp̄ianos. vt patet in actibus ap̄lorū: r̄ facerent etiam nunc si possent. **N**unc etiā carnales p̄sequūt̄ in ecclesia sp̄uales viros etiam corporaliter: illi sc̄z q̄ querunt gloriā r̄ temporalia lucra in ecclesia. **U**nde dicit̄ in glo. **O**mnes qui in ecclesia terrenā facultatem querūt a dño ad hunc ymaelez ptinent. **I**psi sunt qui contradicūt sp̄ritualibus p̄ficiētib⁹ r̄ detrahunt illis r̄ habent labia iniqua r̄ linguas dolosas r̄ subdolosas. **S**p̄ualit̄ autē p̄sequunt̄ sp̄uales filios sup̄bi r̄ ipocrite. **N**am aliquando aliqui manifeste carnales r̄ mali culpaz suā recognoscētes bonis se humiliant. fatui vero bonitatem quā ipsi nō habent p̄sequūt̄ in alijs. **E**t est etiam questio. q̄ heretici quos nos p̄sequimur dicunt se natos fm̄ sp̄m: nos vero fm̄ carnes. **S**ed dicendū est q̄ duplex est p̄secutio. **N**ā bona qua alijs p̄sequit̄ alium vt reducat eum ad bonum r̄ hanc viri iusti faciunt malis r̄ sp̄uales carnalibus. **U**el vt eos corrigant si conuerti volunt. **U**el si obstinati sunt in malo destruat̄ ne gregem dñi inficiant. **N**ā p̄secutio est mala: qua quis p̄sequit̄ alium vt p̄uertat ad malum. **E**t hanc qui fm̄ carnem nati sunt faciūt̄ his qui nati sunt fm̄ sp̄m. **Q**uātū vero ad ius hereditatis distinguunt̄ p̄ auctoritatem scripturę **Esā. 21.** **E**ice ancillam r̄ filiu eius. **I**n quo dat̄ intelligi q̄ iudei r̄ p̄secutores fidei xp̄iane r̄ etiā carnales r̄ mali xp̄iani eijsiet̄ a regno celesti. **Mat. 8.** **M**ulti venient ab oriente rē. **Apoc. 22.** **F**ozis canes r̄ venefici rē. **A**ncilla etiam id est malicia r̄ ipsum peccatum eijsiet̄. **Eccl. 18.** **O**mnē opus corruptibile in fine deficiet. **E**t ratio horum subdit̄: q̄ non erit heres filius ancille cum filio libere. **I**n mundo em̄ isto boni sunt malis pmixti. r̄ mali bonis. **Lan. 2.** **S**icut lilium inter spinas. rē. **S**ed in eterna patria nō erunt nisi boni. **Judic. 11.** **D**icitur ad septe. **H**eres in domo patris nostri esse non poteris: q̄ de adultera natus es. **Q**uam quidē libertate habemus a christo. **U**nde dicit. **Q**ua libertate rē. **Jo. 8.**

in eipistolam ad Galathas. v.

Si filius vo liberauerit: vere liberi eritis.

Capitulū quintū.

State ergo et nolite iterum iugo seruitutis contineri. Ecce ego paulus dico vobis: quoniam si circumcidimini: christus vobis nihil proderit. Testifico autem rursus omni homini se legis faciente. Euacuati estis a christo. qui in lege iustificamini a gratia excidistis.

Supra ostendit ap[osto]lus q[uod] p[er] legem non est iusticia: hic vero reducit eos ab errore ad statum rectitudinis. At p[ri]mo dicitur ad d[omi]nū. Secundo dicitur ad humanā. 6. ca. ibi. Et si preoccupatus fuerit homo etc. Circa p[ri]mū duo facit. P[ri]mo p[ro]ponit amonitionē. Secundo eius rationes assignat ibi. Ecce ego paulus etc. Et in amonitione etiam duo ponit. Quorū vnum est inductiuū ad bonū. Secundo est p[ro]hibitiuū a malo. Inducit quidem ad bonū cum dicit. State ergo. q[ui]s dicit. Et quo p[er] x[ristu]m liberati estis a seruitute legis: state firma fide et fixo pede permanentes in libertate. Sic ergo cum dicit state. inducit ad rectitudinem. Qui enī stat rectus est. 1. corin. 10. Qui se existimat stare etc. Inducit etiā ad firmitatē. 1. corin. 15. Strabiles estote et immobiles etc. Ep[isto]l. ultimo. State succinēti lumbos vestros etc. Prohibet vero et retrahit a malo cum subdit. Nolite iterum iugo seruitutis contineri id est non subiiciamini legi que in seruitutē generat. De q[uo] iugo dicit act. 15. Hoc est onus quod neq[ue] patres nostri neq[ue] nos etc. A quo tamē per x[ristu]m liberati estis. Et 9. Circum h[um]eri eius etc. Ideo autē addit. Iterum. nō q[uod] p[ri]us sub lege fuerint. sed q[uod] ut Hieronymus dicit. post euangelium seruare legalia adeo peccatum est sicut seruire idolatrie. Unde quia isti idolatre fuerant si subiiciant se iugo circūcisionis et altiarum legaliu[m] obseruationū q[ui] ad eadem reuertunt quibus antea in idolatria seruierāt. Scōm augustinum vero ut supra dictum est circa legalium obseruantias triplex tempus distinguit. scilicet tempus ante passionem. ante gratiam diuulgatā. et post gratiam diuulgatam. Post ergo gratiam diuulgatā seruare legalia est peccatum mortale etiam ipsis iudeis. Sed in tempore medio scilicet ante gratiam diuulgatam poterant quidē absq[ue] peccō etiā illi q[ui] ex iudeis conuersi fuerant legalia seruare dum tamen in eis spem non ponerent: conuersis vero ex gentilibus non licebat ea seruare. Quia ergo galathe ex iudeis non erant. et tamē legalia seruare volebāt et ponebant in eis spem. ideo reuertebant in iugum seruitutis. Nam huiusmodi obseruatio erat eis sicut idolatria inquantū non recte sentiebant de x[risto]: credentes ab ipso sine legalibus saltem consequi non posse. Deinde cum dicit. Ecce ego etc. exponit predicta duo. et p[ri]mo secundum. secundo p[ri]mū ibi. Nos autē spiritu etc. Circa p[ri]mū duo facit. P[ri]mo ostendit quid sit iugum seruitutis quod non debent subire. Secundo p[ro]bat ibi. Euacuati estis etc. Circa p[ri]mū duo facit. P[ri]mo ostendit iugum illud esse valde nociuum. Secundo valde onerosum ibi Testifico autem etc. Nocium quidem est iugum legis. q[uod] aufert dominice passionis effectus. Et ideo dicit. Nolite contineri iugo seruitutis. quia ecce ego paulus qui supple voce auctoritatis dico et bene. quoniam si circumcidimini christus vobis nihil proderit id est fides christi. Sed contra Act. 16. dicit q[uod] paulus circumcidit timotheum. ergo fecit q[uod] christus ei nihil prodesset. ergo decepit eum.

Respondeo dicendū est s[ecundum] Hieronymū q[uod] paulus non circumcidit timotheum quasi legem seruare intenderit. sed simulavit se circumcidere faciendo opus circūcisionis. Nam s[ecundum] ipsum apli simulatorie seruabant legalia ad vitandum scandalum fidelium ex iudeis. Faciebant autem actus legalium non tamen cum intentione seruandi legalia. et sic non exibat a fide. Unde non decepit timotheum. Scōm vero augustinū dicendū est q[uod] apostoli s[ecundum] veritatem seruabant legalia et eorum intentione ea seruandi. quia s[ecundum] apostolorū sententiam licebat fidelib[us] ex iudeis illo tempore scilicet ante diuulgatam ipsa seruare. Et ideo quia timotheus fuit ex matre iudea circumcidit eum apostolus cum intentione seruandi legalia. Quia vero galathe ponebant spem in legalibus post gratia diuulgatam. quasi sine eis gratia non sufficeret ad salutem: et ideo ea seruare volebāt. ideo dicit eis apostolus. Si circumcidimini etc. Sequebāt enī ex hoc q[uod] non reputarent christum in cuius signum data fuit circūcisio. Act. 17. Et sit in signum federis inter me et vos etc. Qui ergo circumcidebant credebant adhuc signum durare. et tunc signorum nondum venisse. et sic exidebant a christo. Sic ergo patet onus legis esse nociuū. Est etiā valde onerosum. quia obligat ad impossibile. et hoc est quod dicit. Testifico autē. etc. Quasi dicit. Dico q[uod] si circumcidimini christus vobis nihil proderit. Sed adhuc testifico omni homini scilicet iudeo et gentili etc. Nam quicūq[ue] profiteretur in aliqua religione facit se debitorem omnium que ad obseruantiam illius religionis pertinent. Et sicut dicit augustinus. Nunq[uam] fuit aliqua religio sine aliquo visibili signo. ad quod obligarent qui in ipsa religione viuunt. sicut in religione christiana signum visibile est baptisma. ad quod omnes christiani tenent quo ad cultum. Obligant etiam ad omnia que ad cultum christiane religionis pertinent. Signum autē religionis moysayce fuit circūcisio. Quicūq[ue] ergo circumcidebat se obligabat ad omnia legalia seruanda ac implenda. et hoc est quod dicit. Debitor est vniuersę legis faciente. Act. 2. Qui offendit in vno factus est o[mn]iū reus. Quā tamē nullus seruare poterat s[ecundum] illud act. 15. Hoc est onus quod neq[ue] patres nostri neq[ue] nos portare potuim[us] etc. Sed dato q[uod] aliq[ui]s circumcidere. ergo s[ecundum] dicta obligat se ad seruandum legalia sed hoc est peccatum mortale: ergo tenet peccare mortaliter. et sic videt esse p[ro]plexus. Respondeo dicendū est q[uod] eadem conscientia durante tenet seruare legalia. puta si aliquis haberet cōscientiā q[uod] nisi circumcidere peccaret mortaliter. et circumcisus ipsa conscientia durante peccaret mortaliter si non obseruaret legalia. cuius ratio est q[uod] habere p[ro]scientiā de re aliq[ua] faciēda nihil aliud est q[uam] q[uod] faciat contra deum nisi illud faciat. Facere autē contra deum est peccatum. Sic ergo dico q[uod] nisi faceret hoc ad quod inducit p[ro]scia peccaret. nō q[uod] ex genere optis. sed ex intentione operantis. Et similiter si facit peccat. q[uod] huiusmodi ignorantia nō excusat cū sit ignorantia iuris: nec tū ē p[ro]plexus simpliciter sed s[ecundum] quid. q[uod] potest deponere errorem conscientiā. Et hoc modo hic ap[osto]lus testificat omni circumcidenti se q[uod] tenet ad seruandum legem. Consequenter eorum dicit. Euacuati estis etc. probat que dixit scilicet q[uod] non debent accipere legis obseruantiam ratione damni iam presentis: quod est duplex. Vnum est amissio christi. Secundū est amissio gratie x[risti]. P[ri]mū est causa secūdi ibi. Qui in lege etc. Dicit ergo euacuati etc. Quasi dicit. Ecce christus vobis nihil proderit. q[uod] euacuati estis a christo. id est habitatione christi. Secundū damnu[m] est amissio gratie. ideo dicit. Gratia excidistis. qui scilicet p[ri]us eratis pleni gratia christi. quia de plenitudine eius accepimus omnes. Jo. 1. De plenitudine eius nos omnes